

Przedmowa

OPRACOWANIE NA NOWO DZIEJÓW ARCHIDIECEZJI POZNAŃSKIEJ, szczególnie w obliczu narastających od czasu ukazania się na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX stulecia wiekopomnego dzieła księdza Józefa Nowackiego¹ rozmaitych dociekań historyków, archeologów, socjologów, teologów i specjalistów z zakresu liturgii, stało się z jednej strony wyzwaniem, z drugiej zaś palącym problemem. U progu XXI wieku JE Arcybiskup Stanisław Gądecki, Metropolita Poznański, podjął próbę zainteresowania poznańskich znawców przeszłości przygotowaniem syntetycznego ujęcia historii arcybiskupstwa. Pierwsze spotkanie inicjujące przyszłe prace odbyło się w dawnej siedzibie Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu przy ul. Św. Marcin 78, a jego gospodarzem był profesor Tomasz Jasiński. Ówczesne dyskusje doprowadziły do podjęcia projektu, choć jeszcze nie do końca uzgodniono jego kształt oraz zespół autorski. Dopiero następne działania doprowadziły do wykrystalizowania się koncepcji kilkutomowego dzieła opartego na spójnej strukturze. Ostatecznie ustalono, iż nowe dzieje arcybiskupstwa powinny obejmować czasy aż po przełom XX i XXI wieku i składać się z czterech tomów. Pierwszy z nich miał zawierać treści odnoszące się do okresu od narodzin diecezji do końca wieków średnich; drugi czasów nowożytnych (XVI–XVIII wiek); trzeci stulecia XIX, zaś

¹ Autor zapowiadał, iż przygotowuje „Na tysiąclecie chrztu Polski i tysiąclecie (arcy)biskupstwa poznańskiego [...] źródłami historycznymi udokumentowane dzieło trzytomowe pt. *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*” (J. Nowacki, *Przedmowa do: Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t. I, s. V). Pierwszy tom został poświęcony kościołowi katedralnemu w Poznaniu, drugi miał odnosić się do ustroju poznańskiego Kościoła, trzeci zaś w zamysłach autorskich miał być monografią kapituły katedralnej. Ostatecznie ks. Józef Nowacki drukiem ogłosił dwa tomy, wydane przez Księgarnię św. Wojciecha – *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t. I: *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959, ss. 857 + il. oraz t. II, *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, ss. 986. Projektowany tom trzeci nigdy się nie ukazał, gdyż w 1964 r. ks. prof. Józef Nowacki zmarł i dzieła nie ukończył.

ostatni wieku XX. Wyznaczono wspólną konstrukcję wewnętrzną projektowanego dzieła, opartą na triadzie: struktury (strona instytucjonalna), ludzie (zarówno kler, jak i świeccy w Kościele) oraz życie Kościoła (ewangelizacja i udział w życiu publicznym).

W toku kolejnych spotkań i dyskusji ustalono też autorów poszczególnych tomów w osobach Tomasza Jurka, Rafała Witkowskiego, Przemysława Matusika oraz ks. Leszka Wilczyńskiego, a także dalsze działania. Przyjęto założenie, iż przygotowanie materiałowe poszczególnych części czterotomowej monografii warto poprzedzić badaniami szczegółowymi w ramach kilku dysertacji doktorskich, może także cyklem konferencji, a w odleglejszej perspektywie staraniami o granty badawcze. Tak wytyczony program starano się zrealizować, jednak przy braku stałego finansowania, mimo pewnych sukcesów, prace nie postępowały wystarczająco skutecznie, by spodziewać ich rychłego zakończenia. Istotny impuls do prac nad nowym spojrzeniem na przeszłość archidiecezji poznańskiej pojawił się w momencie powołania przez JE Arcybiskupa Stanisława Gądeckiego w kwietniu 2012 roku Archidiecezjalnego Komitetu Organizacyjnego ds. Obchodów 1050. rocznicy Chrztu Polski oraz jego Rady Programowej. W ramach tego ciała ustalono, obok wielu przedsięwzięć religijnych, naukowych i popularnonaukowych, przyspieszenie prac na dziejami archidiecezji. Jednym z priorytetów stało się wypracowanie koncepcji odpowiedniego przedsięwzięcia naukowego, która łączyłaby dwa elementy – bezpośrednie nawiązanie do początków polskiego chrześcijaństwa oraz nową monografię poznańskiego Kościoła. Do jesieni 2013 roku trwały prace wstępne, by ostatecznie zgłosić do kolejnej edycji Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki projekt pod tytułem „Dzieje (archi)diecezji poznańskiej – X–XX w. U źródeł polskiego chrześcijaństwa i Kościoła”. Został on w 2014 roku zaakceptowany przez Radę NPRH, a następnie przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego i skierowany do realizacji. W lipcu tego roku podpisano umowę Nr 0046/NPRH3/H11/82/2014 i można było przystąpić do prac badawczych.

Wokół zaproponowanej w granice tematyki skupiła się grupa uczonych, z których część podjęła się działań naukowych i popularyzacyjnych nad zagadnieniem chrztu Mieszka I oraz procesów chrystianizacyjnych w monarchii piastowskiej na szerszym europejskim tle (przede wszystkim Jerzy Strzelczyk, Józef Dobosz, Marzena Matla, Marcin Danielewski, Wojciech Jasiński), natomiast inni (Tomasz Jurek, Rafał Witkowski, Przemysław Matusik, ks. Leszek Wilczyński wraz z zespołami kwerendowymi) skoncentrowali się na przygotowaniu czterotomowych dziejów archidiecezji poznańskiej. Na czele tak pomyślanego przedsięwzięcia, wchodzącego dzisiaj w ostatnią fazę realizacji, stanął niżej podpisany, a znaczącą część prac koordynowała Marzena

Matla przy współpracy Marcina Danielewskiego. Odbyły się trzy konferencje poświęcone problematyce chrystianizacyjnej, pomyślane jako swoista trylogia prowadząca czytelnika śladami formowania się i rozszerzania chrześcijaństwa od *Imperium Romanum*, przez „Starszą” i „Młodsza” Europę oraz ich obrzeża, aż po władztwo Piastów w X wieku, drukiem ukazało się też ich pokłosie w postaci trzech zbiorowych monografii². Dobiegają również końca prace nad dziejami archidiecezji, których autorami są: t. 1 – Tomasz Jurek; t. 2 – Rafał Witkowski; t. 3 – Przemysław Matusik oraz t. 4 – ks. Leszek Wilczyński. Ważnym ich podsumowaniem była przygotowana wspólnie przez Instytut Historii UAM i Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk konferencja pt. „Arcybiskupstwo Poznańskie w dziejach” (Poznań, 23–24 października 2017 roku). Stanowiła ona z jednej strony rekapitulację badań nad dziejami poznańskiej archidiecezji, której dokonali autorzy poszczególnych tomów nowej monografii, z drugiej zaś ukazała pakiet dociekań szczegółowych i rozmaitych badań cząstkowych, prowadzonych wokół przeszłości i teraźniejszości poznańskiego Kościoła³.

² Cykl konferencji odbył się w Poznaniu (we współpracy Instytutu Historii UAM z Biblioteką Kórnicką PAN, a potem Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk) – pierwsza we wrześniu 2014 roku, kolejne we wrześniu odpowiednio 2015 i 2016 roku. Zob. *Chryścianizacja Europy. Kościół na przełomie I i II tysiąclecia*, red. J. Dobosz, J. Strzelczyk, Poznań 2014, ss. 290; *Chryścianizacja „Młodszej Europy”*, red. J. Dobosz, J. Strzelczyk, M. Matla, Poznań 2016, ss. 318; *Chrzest Mieszka I i chrystianizacja państwa Piastów*, red. J. Dobosz, J. Strzelczyk, M. Matla, Poznań 2017, ss. 338 (wszystkie wydane nakładem Wydawnictwa Naukowego UAM, a sfinansowane z grantu NPRH Nr 0046/NPRH3/H11/82/2014). Obecnie przygotowujemy jest tom czwarty, który będzie wyborem ważniejszych artykułów z wymienionych wyżej prac zbiorowych, przełożonych na język angielski.

³ Podczas dwudniowej konferencji w gościnnych murach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk wygłoszono 17 referatów – nurt główny (autorzy poszczególnych tomów nowej monografii dziejów archidiecezji poznańskiej): Tomasz Jurek, *Biskupstwo poznańskie – od Jordana do końca XV wieku*; Rafał Witkowski, *Dzieje diecezji poznańskiej w okresie staropolskim. Wokół źródeł i możliwości ich krytycznej analizy*; Przemysław Matusik, „Oświeceni”, *ultramontanie, społecznicy. O różnorodności postaw duchowieństwa archidiecezji poznańskiej w XIX wieku*; ks. Leszek Wilczyński, *Arcybiskupstwo Poznańskie w XX–XXI wieku*; oraz nurt uzupełniający: Tomasz Jasiński, *Pierwsze biskupstwo polskie*; Przemysław Urbańczyk, *Archeologia wobec początków Kościoła i chrystianizacji w Polsce*; Hanna Kóčka-Krenz, *Najstarsze kościoły Ostrowa Tumskiego w świetle najnowszych badań*; Paweł Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna w późnym średniowieczu*; Magdalena Biniś-Szkopek, *Zakres władzy oficjalów poznańskich w I połowie XV wieku*; Michał Zwierzykowski, *Biskupstwo poznańskie w aktach sejmikowych wielkopolskich*; Alina Mądry, *Kultura muzyczna w diecezji poznańskiej do końca XVIII w. Zarys problematyki*; ks. Tomasz Rogoziński, *Dozory kościelne w archidiecezji poznańskiej do 1914 roku*; Karolina Kaźmierczak, *Kultura muzyczna w kręgu poznańskiej katedry w XIX wieku*; ks. Łukasz Kędzierski, *Najnowsze dzieje Kurii Arcybiskupiej w świetle materiałów archiwalnych*; Elżbieta Wojcieszek, *Materiały na temat arcybiskupów poznańskich w zasobie archiwalnym IPN*; Konrad Białecki, *Lokalne władze partyjno-państwowe wobec obchodów Tysiąclecia Diecezji Poznańskiej*.

Dzisiaj oddajemy do rąk Czytelnika gotowy tom pierwszy *Dziejów Archidiecezji Poznańskiej*, autorstwa Tomasza Jurka, obejmujący najdawniejsze dzieje poznańskiego Kościoła – od jego narodzin w stuleciu X aż po koniec wieków średnich. Ma on znaczenie szczególne, gdyż na półki księgarskie trafi w roku obchodów 1050-lecia przybycia do serca kraju Mieszka pierwszego biskupa – Jordana⁴. Kolejne tomy ukażą się w najbliższych miesiącach, z jednej strony zamykając prowadzony od kilku lat projekt grantowy, z drugiej zaś dając podstawy do dyskusji i dalszych badań nad fascynującą tematyką kościelnohistoryczną, nie tylko nad dziejami Archidiecezji Poznańskiej. Kończąc prace nad tym ważnym zwłaszcza dla Poznania i Wielkopolski oraz Kościoła cyklem, trzeba zwrócić uwagę na wszystkich zaangażowanych w to przedsięwzięcie – w pierwszej kolejności autorów poszczególnych tomów, koordynatorów i członków zespołu badawczego grantu, biorących udział w kwerendach, a także wszystkie instytucje (archiwa, biblioteki, muzea) i związanych z nimi ludzi, którzy zawsze służyli swą wiedzą i pomocą. Szczególne słowa podziękowania kieruję do JE Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego Stanisława Gądeckiego za inspirację oraz wsparcie podczas pracy na nowymi *Dziejami Archidiecezji Poznańskiej*.

W Poznaniu, dnia 19 lipca 2018 roku

Józef Dobosz

⁴ Stosowne uroczystości, których kulminacja przypadała na 21–23 czerwca 2018 roku, już się odbyły, a ich naukowym akcentem była zorganizowana przez Archidiecezję Poznańską, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Instytut Historii UAM oraz Bibliotekę Kórnicką PAN w dniach 20–21 czerwca konferencja pt. „*Polonia coepit habere episcopum. Początki biskupstwa poznańskiego (968–2018)*”.